

Συνάντηση με τον [Βασίλη Παπαδόπουλο](#)

«...οι περισσότερες πολιτικές διαφορές είναι στο βάθος προσωπικές, όπως τα πάθη, οι φιλοδοξίες, οι αδυναμίες, οι ιδιαιτερότητες του χαρακτήρα μας».

Η νεότευκτη Στέγη [ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΣ ΚΟΡΝΑΡΟΣ](#) σχεδίαζε ως πρώτη εκδήλωσή της να προσκαλέσει στη Σητεία τους σύγχρονους διαπρεπείς μελετητές του Σεφέρη, Δημήτρη Δασκαλόπουλο, Γιάννη Κιουρτσάκη και Βασίλη Παπαδόπουλο, επικαιροποιώντας το δεσμό του νομπελίστα με τον στειακό ομότεχνό του. Ο Σεφέρης, ως γνωστόν, ανέδειξε το 1947 με την δοκιμή του «Ερωτόκριτος», τον Βιτσέντζο Κορνάρο ως κορυφαίο αναγεννησιακό ποιητή σηματοδοτώντας την εκκίνηση πληθώρας σχετικών μελετών που συνεχίζονται αμείωτες. Άλλες όμως ήσαν «αι βουλαί» του κορωνοϊού και η εκδήλωση ανεβλήθη. Ωστόσο, τύχη αγαθή, ο πρέσβης Βασίλης Παπαδόπουλος, Γενικός Γραμματέας της Προεδρίας της Δημοκρατίας και συγγραφέας με πρόσφατη την έκδοση της μελέτης του «Διπλωματία και Ποίηση, η περίπτωση του Γιώργου Σεφέρη» ήρθε στη Σητεία με τη σύζυγο του Μάιρα για τις καλοκαιρινές τους διακοπές, φιλοξενούμενοι από τους εταίρους της Στέγης, το Γιώργο και την Αλίκη Γαλανάκη. Η συνέντευξη που ακολουθεί μαρτυρεί πως δεν χάσαμε την ευκαιρία. Το ραντεβού δόθηκε στα γραφεία της Στέγης το απόγευμα της 6ης Αυγούστου. Ήταν η μέρα που υπεγράφη η συμφωνία με την Αίγυπτο, μας εξήγησε μάλιστα τη σημασία που έχει για τη χώρα μας, δείχνοντας και τον σχετικό χάρτη στο κινητό του.

Ένας άνθρωπος βαθύς και απλός, που βαδίζει φύσει και θέσει στα χνάρια του ποιητή, μας μίλησε για όσα τον ρωτήσαμε, για το βιβλίο του, για την έντονη σχέση του διπλωμάτη Σεφεριάδη με τον ποιητή Σεφέρη, για τον Κορνάρο, τον Ερωτόκριτο και τη διαχρονία της γλώσσας, για την πολιτική και τους πολιτικούς... Μας μίλησε χωρίς υπεκφυγές, με γνώση και με τρόπο, δείχνοντας μας πόσο επίκαιρος μπορεί να είναι αυτός ο τρόπος, του Κορνάρου και του Σεφέρη, όταν μπορεί στους μύστες του να αποκαλύπτει τα προσιόντα.

Αντώνης Ανηψητάκης, Σοφία Φουστέρη

ΑΑ: Οι μεγάλες ιδέες σαν και τούτη που γονιμοποίησε το βιβλίο σας είναι απλές, αλλά διόλου εύκολες. Για να συνεξεταστεί σε αυτό το βιβλίο και ο διπλωμάτης και ο ποιητής, έπρεπε να βρεθεί ένας λογοτέχνης – διπλωμάτης, να διαπραγματευτεί αυτό το καιρίο θέμα. Πρωτότυπο και καιρίο, παρά τα πολλά που έχουν γράψει για τον Σεφέρη. Ο τρόπος σας, εύληπτος και πειστικός, με την πληθώρα των τεκμηρίων στο τέλος κάθε σελίδας να διαβάζεται με την ίδια βουλιμία που διαβάζεται και το βασικό κείμενο, είναι μοναδικός. Μοιάζει σαν να επιχειρείτε κάτι που ξεπερνάει την φιλολογική έρευνα: Το βιβλίο σας αντιστοιχίζεται με αυτό που έκανε ο Σεφέρης και ο Χατζηδάκης τη δεκαετία του '40 και του '50 με τον *Ερωτόκριτο* και το ρεμπέτικο αντίστοιχα. Μοιάζει να σας διακατέχει μια αγωνία να δείξετε ότι ο τρόπος του Σεφέρη μπορεί να είναι επίκαιρος και σήμερα.

ΒΠ: Ελπίζω να τα αξίζω τα καλά λόγια αυτά. Πράγματι, η ιδέα ξεκίνησε από μια μεγάλη απορία: Πώς είναι δυνατόν, ενώ έχουν γραφτεί 120 μελέτες περίπου για τον Σεφέρη, καμία να μη δίνει έμφαση στη δουλειά του διπλωμάτη, την οποία εγώ έχω ζήσει και ξέρω τόσο καλά και η οποία σου διαμορφώνει την ζωή πιο αποφασιστικά από άλλες δουλειές. Ο λόγος είναι ότι σε μετακινεί, κάθε τέσσερα χρόνια αλλάζεις περιβάλλον, αλλάζεις κλίμα, αλλάζεις φίλους, αλλάζεις συνήθειες, αλλάζεις τρόπο ζωής και περιεχόμενο δουλειάς: Άλλο πράγμα είναι να είσαι πρόξενος, άλλο πράγμα είναι η πρεσβεία, άλλο πράγμα είναι η μόνιμη αντιπροσωπεία σε έναν διεθνή οργανισμό, όπως είναι ο ΟΗΕ, η ΕΕ. Πώς είναι δυνατόν λοιπόν μια τόσο καθοριστική δουλειά για έναν άνθρωπο να θεωρούμε ότι δεν άφησε κανένα ίχνος στην ποίησή του; Ή τουλάχιστον να μην έχει μελετηθεί αυτό το ίχνος; Εδώ πρέπει να πω ότι μεγάλο μέρος της ευθύνης ανήκει στον ίδιο τον Σεφέρη, ο οποίος επιμελώς σιωπούσε ως προς αυτό και ήθελε να κρατάει σε μία τεχνητή, θα έλεγα, απόσταση τις δύο αυτές ενασχολήσεις. Επειδή ξέρω το Υπουργείο, καταλαβαίνω γιατί το έκανε. Δεν ήθελε να γυρίσουν κάποια στιγμή και να του πουν: «Α, εσύ δεν είσαι ικανός να χειριστείς κάποιο σπουδαίο θέμα, εσύ ασχολείσαι με άλλα». Αυτό ήθελε να αποφύγει. Αυτό όμως ήθελα και εγώ να αποφύγω, τον καταλαβαίνω απολύτως.

ΑΑ: Μήπως θα θέλατε να το διευκρινίσετε περισσότερο;

ΒΠ: Δεν ήθελε να ανακατεύει τη δουλειά του ως διπλωμάτης με την ενασχόλησή του με την λογοτεχνία. Διότι φοβόταν ότι κάποια στιγμή που θα ζητούσε να γίνει διευθυντής θεμάτων Βαλκανίων, Κύπρου, Τουρκίας ή να πάρει ένα κρίσιμο

πόστο στο εξωτερικό, στην Άγκυρα ή στη Λευκωσία, για παράδειγμα, θα του έλεγαν: «Καλύτερα να στείλουμε κάποιον άλλον, γιατί εσύ ασχολείσαι με άλλα θέματα, λογοτεχνικά. Δεν είσαι αφοσιωμένος, δεν είσαι αφιερωμένος». Αυτός ήταν ο λόγος που δεν ήθελε να παντρεύει τις δύο ιδιότητες, φανερά τουλάχιστον.

ΣΦ: Στο βιβλίο σας καταπιάνεστε με το πώς αυτό το πάντρεμα διπλωματίας και ποίησης μπορεί μεν να μη συμβαίνει φανερά, αλλά οπωσδήποτε συμβαίνει υπογείως και αυτό είναι μια μεγάλη πρόκληση του βιβλίου σας. Στο δεύτερο μέρος αποτυπώνετε αυτή την ασφυκτική πίεση που ασκούσε η διπλωματία στον ποιητή, αλλά στο τρίτο μέρος, πολύ τεκμηριωμένα και προσεκτικά, αμφισβητείτε το δεύτερο, αποδεικνύοντας ότι η διπλωματία τροφοδότησε εν τέλει την ποίηση.

ΒΠ: «Τροφοδότησε», αυτή είναι η σωστή λέξη. Τον τροφοδότησε με έμπνευση. Και τον τροφοδότησε με την καθημερινή άσκηση της γλώσσας. Αυτά θα έλεγα πως είναι τα κύρια, αλλά τον τροφοδότησε και με την απόσταση από τα πράγματα. Δεν μπορώ να φανταστώ άλλον άνθρωπο να έχει ζήσει τα Δεκεμβριανά και να γράφει με τέτοια νηφαλιότητα, με αυστηρή και απόλυτη ουδετερότητα, χωρίς να παίρνει το μέρος καμιάς από τις δύο παρατάξεις.

ΣΦ: Είχε ωστόσο άποψη.

ΒΠ: Πιστεύω ότι είχε. Και προκύπτει από άλλα κείμενά του, κυρίως από το πολιτικό ημερολόγιο και τα κείμενα που συνέταξε λίγο αργότερα για τον Αντιβασιλέα, Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό. Πολλές φορές προκύπτει από την ποίηση στην οποία μπορούσε να εκτονωθεί, παρότι πάσχιζε να την κρατά χωριστή. Μια φορά λοιπόν, υπηρετούσε νομίζω τότε στο Λονδίνο, το Υπουργείο αποφάσισε να τον στείλει σε ένα διεθνές συνέδριο ποιήσεως, το συνέδριο ήταν νομίζω στις Βρυξέλλες, κι έγινε έξαλλος. Έγραψε στο ημερολόγιό του, έγραψε στις *Μέρες*, έγραψε στην Μαρώ, έγραψε στο *Πολιτικό Ημερολόγιο* και δεν ξέρω πού αλλού. «Μα γιατί μπερδεύουν τα δύο πράγματα, τι δουλειά έχω εγώ και γιατί να πάω εκεί;».

ΣΦ: «Με θεωρούν καλύτερο ποιητή ή λογοτέχνη απ' ό,τι διπλωμάτη;»

ΒΠ: Μακάρι να το λέγανε έτσι, νομίζω ότι ήθελε να πει, ότι «ήθελαν να βουλώσουν μια τρύπα και στείλανε μένα», δεν το κάνανε έχοντας αξιολογήσει το ποιητικό έργο του Σεφέρη.

ΑΑ: Μένοντας στο ίδιο θέμα, νομίζω ότι αυτό που ένιωθε στην αρχή ως άχθος, να είναι δηλαδή υπηρέτης δύο αφεντάδων, ενός που αγαπούσε να υπηρετεί, λέγε με ποίηση, και ενός που τον είχε σαν πάρεργο μόνο και μόνο για να προσπορίζεται τα προς το ζην, λέγε με διπλωματία ...

ΒΠ: Αλλά και το σεβόταν, δεν ήταν ένα πάρεργο που το περιφρονούσε...

ΑΑ: Στην αρχή της καριέρας του πάντως είναι καθαρό, ότι αν είχε τα χρήματα δεν θα γινόταν διπλωμάτης. Φτάνουμε όμως στο τέλος του βιβλίου, και αυτό το θεωρώ ιδιαίτερα φωτεινό σημείο, όταν ο Σεφέρης στο τέλος της διπλωματικής του καριέρας συνειδητοποιεί και με την εμπειρία του την ίδια, αλλά και μετά από συζητήσεις με ακριβούς φίλους, όπως ο Έλιοτ, ότι η έμπνευση και η δημιουργία γεννιέται από ένα μυαλό που δεν είναι μονίμως επικεντρωμένο σ' αυτό που θεωρεί ότι είναι το στοιχείο του. Χρειάζεται δηλαδή το μυαλό να απασχολείται και με αλλότρια για να έρθει η φαινή ιδέα της ποίησης.

ΒΠ: Χρειάζεται δηλαδή-μια ασυνείδητη διεργασία που γίνεται την ώρα που κάνουμε άλλα πράγματα, μπορεί να είναι την ώρα που περπατάμε στο βουνό και βλέπουμε ένα ωραίο τοπίο, μπορεί να είναι την ώρα που γράφουμε μια προσωπική επιστολή και μια σκέψη μάς γεννάει μια ιδέα ή μάς λύνει έναν γρίφο. Μπορεί να είναι την ώρα που μαγειρεύουμε ή κάνουμε κάτι τελείως καθημερινό. Επιστημονικές μελέτες έχουν δείξει ότι πολλές μεγάλες ιδέες, μεγάλες εφευρέσεις, μεγάλες ανακαλύψεις, μεγάλες εμπνεύσεις γεννηθήκανε σε τέτοιες εντελώς άσχετες με το θέμα δραστηριότητες. Φαίνεται ότι το ανθρώπινο μυαλό λειτουργεί και με αυτόν τον τρόπο.

ΑΑ: Ωστόσο στην περίπτωση του Σεφέρη, το επάγγελμα του διπλωμάτη σε σχέση με άλλα επαγγέλματα είχε κάποιες σημαντικές ιδιαιτερότητες, πλεονεκτήματα, τον τοποθετούσε στον πυρήνα του ιστορικού γίνεσθαι.

ΒΠ: Και αυτό τον έκανε κατά την ταπεινή μου άποψη να δημιουργήσει πέντε από τα σημαντικότερα, τα πιο βαθυστόχαστα και διαχρονικά ποιήματά του: Ο [«Τελευταίος σταθμός»](#), παραδείγματος χάριν που προαναγγέλλει τον εμφύλιο, ή

η [Κίχλη](#), που συνοψίζει τα πικρά διδάγματα του αδελφοκτόνου πολέμου αλλά επεκτείνεται και ευρύτερα στον πόλεμο και στην ανθρώπινη μοίρα. [«Ο βασιλιάς της Ασίνης»](#) αναφέρεται στο πόσο φευγαλέα είναι η ανθρώπινη ύπαρξη, μέσα πάλι από πολέμους και από περιπέτειες. Ο βασιλιάς της Ασίνης αναφέρεται μια φορά στον Όμηρο και κανένας δεν τον θυμάται πια, δεν έχει αφήσει τίποτα πια πάνω σ' αυτό τον κόσμο, κανένα ίχνος. Όπως επίσης και [«Η Σαλαμίνα της Κύπρος»](#) και ο [«Νεόφυτος ο Έγκλειστος μιλά»](#), όπου εκεί ξεσπαθώνει ως ποιητής για ό,τι δεν μπορεί να κάνει ως διπλωμάτης κατά της Αγγλικής πολιτικής.

ΑΑ: Στο θέμα του Κυπριακού γίνεται πολλή κουβέντα για τον πολιτικό Σεφέρη και τη στάση του για τη συμφωνία του Λονδίνου και της Ζυρίχης και την αντίθεσή του με την κυβέρνηση Καραμανλή και Αβέρωφ. Ωστόσο, μέσα από το βιβλίο σας φαίνεται ότι η μεγάλη ευκαιρία χάθηκε όταν, αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, η Ελλάδα που ήταν με το πλευρό των νικητών και τότε μπορούσε να θέσει ζητήματα, με το εμφυλιακό κλίμα που επικρατούσε ακύρωνε αυτές τις διεκδικήσεις. Εσείς πιστεύετε ότι έχουμε χάσει ευκαιρίες, επειδή δεν μπορούσαμε να έρθουμε σε μια στοιχειώδη εσωτερική συνεννόηση;

ΒΠ: Αυτό δεν είναι δύσκολο να το απαντήσει κανείς, γιατί αυτό είναι ένα διαχρονικό πρόβλημα των Ελλήνων, θα έλεγα από την εποχή του Ομήρου. Υπάρχει άλλο εθνικό έπος που να αρχίζει με τη λέξη καβγάς, οργή, θυμός; «Μήνιν άειδε Θεά...» Ό,τι και να δεχτούμε για τη συνέχεια του Ελληνισμού, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ένα κοινό χαρακτηριστικό επί 3000 χρόνια είναι ότι δεν μπορούμε να χτίσουμε μια ομοψυχία και ότι έχουμε πολλές έριδες, τις περισσότερες φορές προσωπικές. Αν έπρεπε να βγάλω ένα προσωπικό συμπέρασμα από την, όπως την είπες, μακρά θητεία μου, είναι ότι οι περισσότερες πολιτικές διαφορές είναι στο βάθος προσωπικές, όπως τα πάθη, οι φιλοδοξίες, οι αδυναμίες, οι ιδιαιτερότητες του χαρακτήρα μας.

ΣΦ: Ο Σεφέρης ήταν συναινετικός ως πολιτική οντότητα;

Νομίζω πως ναι, ως πολιτικός. Ήταν όμως σε άλλα θέματα αδιάλλακτος, όπως για την ποιότητα της ποίησης. Περιέγραψε ο Ελύτης τη συνάντησή τους, όταν, νεαρός εκείνος 24 χρονών, είχε δώσει στον Σεφέρη να διαβάσει ποιήματά του, για να του πει τη γνώμη του: *«Το αίμα ανέβαινε στο κεφάλι μου, η καρδιά μου χτυπούσε δυνατά, ως τη στιγμή που εκείνος, τελειώνοντας, απίθωσε το χαρτί στο τραπέζι, το χτύπησε με το χέρι του και είπε, κοιτάζοντάς με στα μάτια, σχεδόν εμπιστευτικά: “Είναι καλό ποίημα”. Όπως κατάλαβα αργότερα, μια κουβέντα όπως αυτή ήταν ο μεγαλύτερος έπαινος που μπορούσε ν' ακούσει κανείς από το στόμα του»*. Όταν έβλεπε ότι κάτι δεν ήταν καλό, δεν το συγχωρούσε, όχι μόνο στους άλλους ποιητές, αλλά και στον εαυτό του. Είχε καταστρέψει 100 φορές το κάθε ποίημά του. Γι' αυτό κι αν δείτε το ποιητικό του έργο, είναι ένας τόμος, όχι ιδιαίτερα μεγάλος.

ΣΦ: Αυτό είναι που έφερε τον Σεφέρη κοντά και στον Κορνάρο και στη νεωτερικότητα του ποιητή; Δηλαδή η προσήλωσή του στη γλωσσική τελειότητα έβρισκε το ανάλογο της στην αρτιότητα της γλώσσας του Κορνάρου; Ήταν η έλξη του πρωτίστως γλωσσική;

Ας μην υποτιμούμε τον *Ερωτόκριτο*. Δεν είναι μόνο η γλώσσα που τράβηξε τον Σεφέρη. Είναι αυτό το μοναδικό χαρακτηριστικό του *Ερωτόκριτου* να δένει τη μορφή με το περιεχόμενο της λογοτεχνικής δημιουργίας. Είναι αυτό ακριβώς για το οποίο πασχίζει κάθε δημιουργός, σπάζοντας πολλές φορές τα μούτρα του. Και ο Κορνάρος το πέτυχε με μία φυσικότητα, μία ροή και μία απλότητα της γλώσσας τόσο μοναδική. Ποιητικά ρομάντζα έχουμε άπειρα, και στα ελληνικά και σε άλλες γλώσσες, αλλά τόσο ρέουσα γλώσσα που να δίνει τόσο ωραία τις εικόνες όπως στον *Ερωτόκριτο* είναι σπάνια. Εγώ δεν έχω δει άλλο ελληνικό κείμενο να το έχει πετύχει σε τέτοιο βαθμό, με μία τέτοια έλλειψη επιτήδευσης. Αυτό το δέσιμο είναι που τράβηξε τον Σεφέρη. Δεν είναι σκέτη η γλώσσα.

Και μάλιστα μια γλώσσα που παραμένει ζωντανή σε σχέση με την αποστεωμένη και απολιθωμένη γλώσσα των λογίων. Ο Βασίλειος ο Μέγας προσπάθησε να γράψει απικίζουσα, η Άννα η Κομνηνή επίσης προσπάθησε να γράψει την Αλεξιάδα σε απικίζουσα, ο Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος, το 900 περίπου, έγραψε τα «Προς τον ίδιον υιόν Ρωμανόν» μιμούμενος την απική γλώσσα. Αυτή ήταν μία αποστεωμένη γλώσσα που κρατήθηκε μέχρι που ο Κοραής επινόησε την καθαρεύουσα. Σ' αυτό λοιπόν ο Σεφέρης βλέπει με αγαλλίαση να αντιπαρατίθενται δύο ή τρία έργα κολοσσιαίας αξίας. Ένα από αυτά ήταν ο *Ερωτόκριτος*.

Άρα λοιπόν έχουμε την τρομερή ποιητική σημασία του *Ερωτόκριτου*, πρώτον επειδή δίνει τόσο υπέροχα τη μορφή με το περιεχόμενο, και δεύτερον επειδή το λαϊκό ιδίωμα της Ανατολικής Κρήτης του έργου, διαφυλάσσει τη γλωσσική συνέχεια¹. Για μένα αποτελεί την ένδειξη της αδιάσπαστης συνέχειας της ελληνικής γλώσσας.

ΣΦ: Πράγμα που συνοπτικά και εύληπτα αποτυπώσατε στο βιβλίο σας «Η Γλώσσα ως όχημα πολιτισμού²».

ΒΠ.: Έγραφα το βιβλίο μου για την ελληνική γλώσσα, *“Η Γλώσσα ως Όχημα Πολιτισμού”* και στάθηκα σε ορισμένα βασικά γεγονότα, όπως η διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στην Ανατολή μέσα από τον Μέγα Αλέξανδρο, η διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στη Ρώμη και στη Δύση μέσα από την κατάκτηση της Ελλάδας, η διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στους Άραβες με τους φωτισμένους ηγέτες των Αράβων της Βαγδάτης, μετά στους Σλάβους μαζί με την ορθόδοξη ελληνική θρησκεία και ομολογώ ότι δεν συμπεριέλαβα τον *Ερωτόκριτο*, όπως θα ήθελα. Αυτό όμως διορθώθηκε στη μετάφραση του βιβλίου στη ρουμανική, στην οποία συμπεριέλαβαν μάλιστα μία καταπληκτική μικρογραφία από το ρουμάνικο χειρόγραφο του 1780.

ΑΑ: Ο Σεφέρης εισάγει ξανά τον Ερωτόκριτο στην ελληνική κοινωνία θεωρώντας ότι δεν είναι ένα Άρλεκιν, αλλά ένα έργο μοναδικό το οποίο έχει όλα αυτά τα προτερήματα υψηλής λογοτεχνικής αξίας. «Οπού κατέχει να μιλεί με γνώση και με τρόπο». Εντούτοις, ο Σεφέρης βρίσκει ένα ψεγάδι, ένα οιονεί ψεγάδι, στο ποίημα: Η μοναδική “λογιότατη”, όχι λαϊκή, λέξη, αυτό θεωρεί ψεγάδι, που ανακάλυψε στο έργο είναι η λέξη «φτεξούσιο». Εντούτοις, εγώ θεωρώ ότι αυτή η έννοια, του αυτεξούσιου, είναι το κλειδί για να ανακαλύψουμε μια άλλη πλευρά του έργου: το φιλοσοφικό του υπόβαθρο. Στο ποίημα αμφισβητείται η ισογαμία, η πατρική εξουσία, η κάθε είδους αυθεντία. Αυτή η έννοια του αυτεξούσιου λοιπόν είναι το παράθυρο, για να δούμε και άλλες πτυχές του *Ερωτόκριτου*.

Θεωρώ ότι το ευρύτερο φιλοσοφικό υπόβαθρο του έργου είναι αυτό που εκφράζει συνολικά η Αναγέννηση. Διότι ο Ερωτόκριτος, όπως και το ζωγραφικό έργο του Δομίνικου Θεοτοκόπουλου είναι οι δύο πρώτες και τελευταίες αναλαμπές που πρόλαβε να δώσει η ελληνική Αναγέννηση πριν πνιγεί από την οθωμανική κατάκτηση. Στον Ερωτόκριτο πρόκειται για την ανατροπή των παραδοσιακών αξιών του Μεσαίωνα, οι οποίες εμπόδιζαν την ένωση των δύο νέων, του Ερωτόκριτου και της Αρετής, είτε αυτές ήταν η αριστοκρατική καταγωγή, είτε οι αποφάσεις της οικογένειας με τα συμφέροντά της. Στη θέση τους αναδεικνύονται άλλες αξίες όπως ο έρωτας, η γενναιότητα, η σύνεση ή η ανθρωπινή αξία με ένα λόγο. Αυτό εκφράζει τον ουμανισμό της αναγεννησιακής περιόδου. Νομίζω ότι αυτή η αντίληψη έχει άμεση σχέση με το αυτεξούσιο. Ο άνθρωπος επανέρχεται ως μέτρο όλων των πραγμάτων.

ΑΑ: Μία άλλη ερώτηση που έχει σχέση με την ανάγνωση του έργου. Ο Σεφέρης δεν κάνει μνεία, αλλά είναι πολλοί εκείνοι οι οποίοι θεωρούν ότι το έργο έχει συμβολισμούς που σχετίζονται με τους εχθρούς και τους φίλους του ελληνικού έθνους, π.χ. ο Καραμανλής για κάποιους μελετητές εκπροσωπεί τους Τούρκους. Δηλαδή δυο αιώνες πριν από την ελληνική επανάσταση ένας αναγεννησιακός ποιητής είχε στο νου του τη σύσταση του ελληνικού κράτους; Πρόκειται κατά τη γνώμη μου για μια προκρούστεια ανάγνωση του έργου που με ωθεί σε ένα προκλητικό ερώτημα: Κορνάρος ή Κολοκοτρώνης; Ουμανισμός ή εθνικισμός; Πώς νομίζετε ότι αντιμετώπιζε το θέμα αυτό ο Σεφέρης;

ΒΠ.: Ο Κορνάρος εκπροσωπεί τη γέννηση ενός νέου ουμανισμού μέσα στο αναγεννησιακό κλίμα της εποχής. Θα μπορούσαμε να κάνουμε αναγωγή σε μια εθνική ταυτότητα αλλά μου είναι δύσκολο να μπω στη λογική ενός πρωθύστερου σχήματος, τόσους αιώνες πριν από τη γαλλική επανάσταση που έβαλε τα θεμέλια του έθνους-κράτους. Ο κάθε καλλιτέχνης εκφράζει την εποχή του, αποτυπώνει τον κόσμο που τον περιβάλλει. Τα έργα των μεγάλων δημιουργών ξεφεύγουν από παρόμοιους περιορισμούς και νομίζω ότι ο Σεφέρης αυτό το καταλάβαινε πολύ καλά και το περιέγραψε με εντυ-

¹ «Δίνει την εντύπωση ότι τον σηκώνει η γλώσσα και τον οδηγεί, όπως ένας κολυμπητής που κολυμπά σ' ένα ποτάμι σύμφωνα με το ρέμα. Δεν παλεύει με τη γλώσσα, όπως όλοι μας παλεύουμε από τα χρόνια του Σολωμού. Δεν έχει καμιά αμφιβολία ότι η φωνή του είναι η σωστή και δεν ξεχωρίζει από τη φωνή των άλλων».

πρωσιακή ενάργεια στο δοκίμιό του για τον *Ερωτόκριτο* που μαζί με τον «Μονόλογο πάνω στην Ποίηση» αποτελούν δοκίμια ισάξια του «Sacred Wood» του Έλιοτ.

ΣΦ: Ποιες επιρροές δέχτηκε ο Σεφέρης;

ΒΠ: Δέχτηκε πολλές επιρροές. Η γαλλική λογοτεχνία και ειδικά ο Πολ Βαλερί στην αρχή. Ο Έλιοτ κατόπιν. Γνώριζε σε βάθος όλη την ελληνική λογοτεχνία από την αρχαιότητα μέχρι την εποχή του. Τον συγκινούσε ιδιαίτερα ο Αισχύλος. Αλλά είχε και μουσικές επιρροές. Αγαπούσε πολύ τη μουσική και είχε σαφείς και κάθετες προτιμήσεις στους κλασικούς συνθέτες, συμπάθειες και αντιπάθειες. Του άρεσε η τζαζ και άλλωστε δεν έκρυβε τις επιρροές του³. Τον κατηγόρησαν ότι έχει επηρεαστεί έντονα από ορισμένους συγγραφείς και ο ίδιος τόνιζε και έγραφε ότι δεν υπάρχει παρθενογένεση στην τέχνη. Και δεν μπορείς να δημιουργήσεις, αν δεν έχεις πρώτα «χωνέψει» όλη την προηγούμενη δημιουργία. Εκτός ίσως απ' τον Όμηρο που δημιούργησε χωρίς να έχει διαβάσει προηγούμενως τίποτα.

ΑΑ: Ο Σεφέρης απεχθανόταν τις προβλέψεις που παρείχαν αφειδώς οι διάφοροι “-ισμοί”, αριστεροί και δεξιοί. Παρόλ' αυτά κατάφερε να προβλέψει καταστάσεις όπως η τραγωδία της Κύπρου, όπως φαίνεται και μέσα από την περίφημη δήλωση του στη Δικτατορία.

ΒΠ: Πολλά κατάφερε να προβλέψει. Και ήταν ένα είδος σοφού με την έννοια που δίνει ο Καβάφης στο [«Σοφοί δε προσιώντων»](#): Οι άνθρωποι ξέρουν τα παρελθόντα και οι σοφοί άνθρωποι αυτά που πλησιάζουν. Αυτά που είπε στη [δήλωσή του για τη Δικτατορία](#) είναι ανατριχιαστικά: *«Στο τέλος του δρόμου μας περιμένει αναπότρεπτη η τραγωδία»*. Αλλά και ο τρόπος που διαισθανόταν τον τρόπο που πλησίαζε ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος: Γράφει στις Μέρες Γ' το 1935 *«Γενιά θυσιασμένη. Γενιά που έχει τη νιότη της ακουμπισμένη σ' έναν πόλεμο. Που προσμένει έναν άλλο πόλεμο για την ώριμή της ηλικία ... που ξέρει πως δεν έχει περισσευούμενες δυνάμεις για να ξεπεράσει αυτήν την άρνηση, αυτήν την άμυνα, για να φτάσει σε μια θέση - πως δεν έχει τον καιρό της ως τον άλλο πόλεμο που έρχεται»*. Την ίδια στιγμή που ο πρωθυπουργός της Αγγλίας απαντούσε στη Βουλή των Κοινοτήτων πως δε χρειαζόταν να κάνουν κάποια πολεμική προετοιμασία, διότι η Γερμανία δεν υπάρχει περίπτωση να κάνει πόλεμο. Προέβλεψε τον εμφύλιο και την εξέλιξη του Κυπριακού. Είναι εντυπωσιακό και δεν είναι προφητική ικανότητα. Είναι τα αντανακλαστικά του διπλωμάτη που μαθαίνει και στέκεται στα γεγονότα. Βοηθά όμως και η ενόραση που του δίνει η ποιητική του διάσταση.

Ο διπλωμάτης όταν ερωτηθεί από τον προϊστάμενό του, πρέπει να πει ακριβώς τι συμβαίνει και να κάνει και μία εκτίμηση για το μέλλον. Το πόσο μέσα θα πέσει εξαρτάται από το πόσο σωστά σκέφτεται, πόσο διαβασμένος είναι, τι ευρύτητα σκέψης έχει και τι κρίση διαθέτει. Ο Σεφέρης τα είχε όλα αυτά, κατά τη γνώμη μου.

ΑΑ: Πώς ορίζετε τον μυθολογικό τρόπο του Σεφέρη;

Β.Π.: Βάζει τα πρόσωπα της ιστορίας και της μυθολογίας μέσα στο σήμερα κάνοντας παρομοιώσεις ή βλέποντας αναλογίες με γεγονότα που έγιναν π.χ. την εποχή του Θουκυδίδη και του Αλεξάνδρου. Είναι ακριβώς το αντίθετο από αυτό που κάνει ο Καβάφης, ο οποίος μη θέλοντας να πει τα πράγματα με το όνομά τους, μεταφέρει αυτό που ~~θέλει να πει~~ συμβαίνει σήμερα στην εποχή της Κλεοπάτρας. Ενώ ο Σεφέρης μεταφέρει την Κλεοπάτρα στη σημερινή εποχή. Για παράδειγμα, *Ο βασιλιάς της Ασίνης* μεταφέρεται στο παρόν στο ομώνυμο [ποίημα](#), η Κίρκη εμφανίζεται μέσα στην εμφυλιακή [Κίχλη](#), ο *Οδυσσέας*, τοποθετημένος στο παρόν, στο [«Πάνω σ' έναν ξένο στίχο»](#), σ' αυτό το καταπληκτικό ποίημα που ίσως πρέπει να διαβάσουν όλοι οι διπλωμάτες, επαναδιατυπώνει τη λαχτάρα του νόστου. Και εν τέλει επικαιροποιεί ο ποιητής με τον τρόπο αυτό μερικές βασικές αρχές που θεωρεί ότι χαρακτηρίζουν τον Ελληνισμό και φωτίζουν όλη την οικουμένη: Μια από αυτές είναι η αίσθηση του μέτρου.

ΑΑ: Αν ζούσε σήμερα, ποια θα ήταν «τα προσιόντα» για τον Σεφέρη;

Νομίζω ότι αν ζούσε σήμερα, θα αρρώσταινε από τις κακές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης⁴ - γιατί υπάρχουν και καλές - και θα προσπαθούσε να προτείνει έναν τρόπο να αντιμετωπιστούν. Ήδη προς τα τελευταία του γραπτά στέκεται σ' αυτό το θέμα και προσπαθεί να βρει μια λύση. Και όπως πάντα, για τον Σεφέρη η λύση είναι η επιστροφή στις ελληνικές ρίζες, στην ελληνική παιδεία, στον ανθρωπισμό και στην ισορροπία που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στην Ύβρη και τη Νέμεση. Στη δεύτερη ομιλία του στη Στοκχόλμη («La tradition grecque moderne») και βρίσκεται στον τρίτο τόμο των Δοκιμών - τον δημοσίευσε ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος το 1992 με υπότιτλο «Παραλειπόμενα» και περιέχει 37 πεζά του Σεφέρη - στέκεται κυρίως σ' αυτά τα ζητήματα.

Το άλλο που πιστεύω ότι θα ενοχλούσε τον Σεφέρη σήμερα είναι η αισθητική υποβάθμιση της μεταπολεμικής Ελλάδας, η αντίληψη ότι η ευτυχία είναι συνώνυμη με την καλοπέραση και τα υλικά αγαθά, σε αντίθεση με την υπερβατική Ελλάδα «του τελομένου θαύματος». Δηλαδή έβλεπε μία χώρα με απότομη και άναρχη ανάπτυξη να απομακρύνεται από τη δωρική λιτότητα που τον συγκινούσε και αισθητικά και πνευματικά και φιλοσοφικά. Αυτό η Ελλάδα το έχασε. Και την απώλεια την έχει αποτυπώσει ο ποιητής στα «Τρία κρυφά ποιήματα», εκεί που περιγράφει τη θάλασσα:

Δ'

*Η θάλασσα· πώς έγινε έτσι η θάλασσα; Άργησα χρόνια στα βουνά·
με τύφλωσαν οι πυγολαμπίδες.
Τώρα σε τούτο τ' ακρογιάλι περιμένω
ν' αράξει ένας άνθρωπος
ένα υπόλειμμα, μια σχεδιά.*

5

*Μα μπορεί να κακοφορμίσει η θάλασσα;
Ένα δελφίνι την έσκισε μια φορά κι ακόμη μια φορά
η άκρη του φτερού ενός γλάρου.*

10

*Κι όμως ήταν γλυκό το κύμα
όπου έπεφτα παιδί και κολυμπούσα
κι ακόμη σαν ήμουν παλικάρι
καθώς έψαχνα σχήματα στα βότσαλα,
γυρεύοντας ρυθμούς,
μου μίλησε ο Θαλασσινός Γέρος:*

15

(Σχόλιο ΒΠ): Κι εδώ είναι το μόνο αισιόδοξο:

*«Εγώ είμαι ο τόπος σου·
ίσως να μην είμαι κανείς
αλλά μπορώ να γίνω αυτό που θέλεις».*

Αυτή είναι η αισιόδοξη πλευρά, δηλαδή μπορεί να το ξαναβρούμε αυτό που χάσαμε ...
